

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ОКТОБАР

1 9 6 6

НОВИ САД

НЕКОЛИКО РЕЧИ О ИЗГОВОРУ СПИКЕРА И КОМЕНТАТОРА НА РАДИЈУ И ТЕЛЕВИЗИЈИ

О овоме питању већ је било говора у стручној литератури. Тако је, нпр., проф. М. Стевановић у Нашем језику, књ. XIV. св. 2—3, објавио чланак *Радио-телевизија и језик* (стр. 150—155). Проф. Љ. Јонке у својој књизи *Književni jezik u teoriji i praksi* (II изд.) чланку, у којем је реч и о изговору на радију и телевизији, дао је наслов *Dosta tamna slika* (218—220).

И овде ће бити изнети неки утисци у вези с овом прилично широком темом. Само, да је најпре донекле ограничим, како не бих ишао сувише у ширину. Говорићу о неким појавама у изговору спикера и коментатора Радио-телевизије Београд. Верујем да ће стручњаци из других центара говорити о својим приликама. Задржаћу се, најпре, на неким општијим питањима у вези са дикцијом, а, затим, на питању акцента.

Примери које приказујем забележени су, разуме се, у току слушања појединих емисија. Нећу наводити датум емисија ни имена личности.

Није ни потребно наглашавати сву сложеност посла о којем овде говорим. Такође, ми слушаоци веома ценимо напоре свих учесника у томе послу да га обаве што боље. Овде хоћу само да укажем на понеку појединост која промакне многоструко ангажованој пажњи.

Омашке које ћу навести не праве сви спикери. Сем тога, ни код једног оне нису редовна појава. У питању су углавном појединачне грешке. Али се и за њихово отклањање ваља обучити.

Као што сам већ рекао, најбоље ће бити да се најпре задржимо на неким општијим питањима у вези са дикцијом.

Обично се, и оправдано, истиче да је неопходно да спикер нема никакве индивидуалне говорне сметње (уњкавост, назални изговор, врскање и сл.). Ту је у нашем случају све у реду. То, међутим, није довољно да читање увек буде и добро. Указаћу на још неке појаве које сам запазио у изговору наших спикера и коментатора.

Један од основних услова добре дикције јесте правилан изговор гласова. Није реч само о томе да се, нпр., води рачуна о књижевном изговору ијекавских замена за дуго јат. Ту, додуше, спикери по рођењу екавци често нису сигурни. (У једној телевизијској драми београдски глумци су се тако рећи утркивали у погрешном ијекавском изговору). Али се тиме низ грешака ни у ком случају не исцрпљује. Често смо сведоци да су спикери принуђени да у строго одређеном времену прочитају толику количину текста да је готово и немогућно очекивати да ће тај текст бити прочитан с правилном дикцијом. Спикери тада морају да читају брзо. При том се онда говорни органи и сами довијају како би што економичније произвели целокупну звучну слику тако пространог текста. Разуме се да тада настају разне редукције гласова, нетипичан изговор једног гласа место другог и сл. омашке. То, дабоме, квари утисак код слушалаца, смањује разумљивост текста и умањује заинтересованост за излагање.

Сем тога у таквој прилици треба помислити на још нешто. За добро читање потребна је концентрација, смиреност. Да ли њих обезбеђује околност да се у кратком времену мора прочитати велика количина текста? Морамо се, наиме, запитати: не смањује ли се — и то оправдано — и заинтересованост спикера да у томе случају воде рачуна о — дикцији?

Не треба ни говорити да је за добро читање потребно и потпуно владање собом. То није увек једноставно постићи, нарочито не телевизијском спикеру. Али слушаоци одн. гледаоци имају права да то траже. И при испрекиданом, нервозном читању долази до разних артикулационих деформација са свим њиховим последицама. Зато се о овоме мора водити рачуна већ при избору спикера. Деси се да понекад осетимо потребу да о томе поразговарамо.

Слушаоци лако уочавају пространу културу наших спикера, знатно ширу од културе просечног интелектуалца. Задовољни су што је тако. Али се ипак понекад питају зашто морају да долазе у неприлику кад се спикер саплете о неко страно име, географско или лично, или уопште о неку тежу реч. Ту не мислим само на неправилан акценат, већ дословно на погрешно читање.

Пажљиви слушалац не може увек бити задовољан ни реченичним ритмом којим спикери читају текстове. Ипак је почесто присутан раван реченични ритам. Уочава се само монотono смењивање наглашених и ненаглашених слогова, слично пригушеном бубњању. Овим се не залажем за неоправдану театаралност, али је ипак потребно текст прочитати са доживљеним разумевањем. Уз то, дешава се да се у реченици наглашава она реч за коју смисао то не тражи.

Иако се при читању првенствено обраћа пажња реченици, не треба занемаривати ни физиономију сваке речи посебно. Само се тако постиже правилан реченични ритам. Да и не говорим како још понекад можемо чути изговор као: *независтан место независан*.

С овим је у вези још једна појава. Вероватно опет због велике количине текста који треба да прочитају у релативно кратком времену, спикери често прелазе с вести на вест не правећи никакве паузе. Ту ипак престаје вођење рачуна о добром читању — а то не би требало да се догађа.

Коментатори радија и телевизије често непосредно говоре слушаоцима. Да ли увек имају правилан изговор? Већи број коментатора има. Али слушалац не мора да буде нарочито увежбан дијалектолог па да за неког коментатора лако уочи из којег је краја наше земље. Такви коментатори нарочито често и верно репрезентују разне акценатске системе, особито кад се унесу у садржину текста који читају. Коментари на Радио-телевизији Београд доиста су на завидној висини. Зар онда није боље да их пажљиво прочита обучени спикер?

Ипак, знатно више повода за размишљање даје изговор акцента код наших спикера. Ту треба говорити, најпре, о неакцентованим дужинама, а, затим, о самим акцентима.

Ниједан београдски спикер не чува све Даничићеве неакцентоване дужине. Не губе их сви у подједнакој мери, али је губљење дужина лако уочљиво код сваког спикера.

Можда је најбоље табеларно приказати како изгледа просечна оптимална заступљеност неакцентованих дужина у изговору београдских спикера у позицијама које су релевантне за ову појаву (в. табелу 1). Посебно приказујем прилике у последњем отвореном слогу, посебно у последњем затвореном и посебно у слогу који није последњи. Разуме се да приказујем прилике у вези са сваким акцентом понаособ. У ствари издавајам све иоле релевантне позиције. Примере у табели 1. зато треба схватити као своје врсте обрасце.

Као што је познато, у своме *Правопису* из 1950/52. А. Белић је у *Правописном речнику* акцентовао све речи и показао све акценатске промене у парадигми. Тиме је код нас

Слогови позици ?	акценти	дужине после (˘)	дужине после (˙)	дужине после (˚)	дужине после (˛)
	Последњи отворени слог	акц. + (—)	зѐмљѐ	Дрѝнѐ	нњсѝ
	акц. + (˘) + (—)	дњлазѝ	ствѝрајѝ	ѝзлијѝ	
Последњи затворени слог		мѝјњр		дѝнѝр = дѝнѝр	пѝрѝзник
	акц. + (—)				
		вњдњм	снѝгњм	пѝшкњм	
	акц. + (˘) + (—)	тѝкмичѝр = тѝкмичѝр		дњгађѝј	
		мѝлинњм			
Слог који није последњи	акц. + (—)	окупѝтор	кѝјсѝјѝ = дѝјѝмо	њблѝка	
	акц. + (˘) + (—)	дњносѝмо			

Табела 1.

увео обичај да се у вези са правописом сем о ортографији расправља и о ортоепији. Од значаја је то што Белић у уводним напоменама уз свој *Правописни речник* указује да се неакцентоване дужине „на крају речи, нарочито у отвореним слоговима ... обично скраћују” (стр. 123—124). Белић се, додуше, задржао само на тој констатацији. У самом речнику приказао је све Даничићеве дужине. Али је веома важно то што је поменутом напоменом у уводу за речник очевидно показао толеранцију према појави губљења дужина.

У *Правопису* Матице српске и Матице хрватске приказане су све Даничићеве неакцентоване дужине, што без сумње значи да се само такав изговор има сматрати правилним. У даљој консеквенцији то би могло значити да се изговор спикера у вези с неакцентованим дужинама не може сматрати правилним.

Међутим, можда ту још увек има о чему да се размишља. У својим дијалектолошким проучавањима посебну сам пажњу посветио акценту. Констатовао сам да ни сремски, ни мачвански, ни шабачки, ни колубарски па чак ни данашњи тршићки говор не чувају доследно све Даничићеве неакцентоване дужине. Раније слично је констатовано за поцерски, бачки и банатски говор. Додуше, сви ови говори не губе дужине у подједнакој мери. У Јадру се, нпр. далеко боље чувају него у Банату, али су услови за скраћивање у оба случаја исти. Наведени говори леже у најужој основици српскохрватског књижевног језика, бар екавског изговора. (Данашњи тршићки говор представља слободну мешавину ијекавског и екавског изговора). Пошто овде нису у питању појединачни дијалекатски случајеви, већ појава која се тиче прозодијске структуре, можда ипак није сувишно помишљати на то да се у извесним категоријама, које би се могле и јасно утврдити, и у стандардној акцентуацији, поред примера са дужином, допусти, као алтернативан, и изговор без такве дужине.

Зато, из ове перспективе, можда и не бисмо морали само замерати спикерима што не изговарају све прописане неакцентоване дужине.

У вези са самим акцентима потребно је говорити о две појаве:

прво, о погрешном акцентовању појединих речи, које, иако, додуше, не нарушава један од основних принципа српскохрватске стандардне акцентуације да се силазни акценти не могу налазити у средини речи, иако, затим, понекад може бити објашњено приликама у овом или оном дијалекту, — не може наћи места у стандардној акцентуацији;

друго, о појави силазних акцената у средини речи (и то не у случајевима типа *куйойрѝдг.ји*) — што је апсолутно недопустиво.

У *Правонису* Матице српске и Матице хрватске тачно је фиксиран српскохрватски књижевни акценат узимајући у обзир целокупност територије нашега језика. Тај посао је обављен савесно и далековидо и сви смо обавезни да се придржавамо тога, поготову они који говоре доиста многобројним слушаоцима радија и телевизије. Стандард подразумева и културну уздигнутост човекову, а култура говора од знатног је значаја у културном лику појединца. Данас на културу говора очевидно најефикасније утичу радио и телевизија. Зато су и обавезе људи који ту раде врло крупне.

Приказаћу некоје грешке у вези с акцентом које сам записао према изговору београдских спикера. У табели 2. показаћу погрешне акценте који не нарушавају поменути основни принцип српскохрватске стандардне акцентуације. У табели 3. навешћу примере силазних акцената у средини речи. Примере који се наводе у ове две табеле не треба схватити као обрасце. У питању су појединачне омашке које нису стална карактеристика ниједног спикера. Али ипак треба да кажем да има спикера у чијем изговору број тих омашки није тако незнатан.

изговорено	правилно
соција лиза̄м	социјализам
прѝлећа = 2. синг.	прѝлећа
по за̄мисли	за̄мӣсли = за̄мӣсли
одлѝчност	ѝдлучно̄ст
не̄званичног	незвѝлично̄г
ѝдличне	ѝдличне
у по̄јединачној	у по̄јединачној
шѝснајсте	шѝснаесте
йзразито	йзразито
ѝдлично	ѝдлично
по̄тпуно	по̄тпуно

Табела 2.

изговорено	правилно
аномалију	аномалију = аномалију
добровљца	добровљца̄
урбанизма	урбанизма
Цакарта	Цакарта
досадашњи (али одмах затим:) досадашњој	досадашњ̄и
комплексних	комплексн̄их
квалификованог	квалификован̄ог
овако	овако

Табела 3.

Већ сам рекао да коментатори — бар понеки међу њима — чешће не обраћају пажњу на акценат него спикери. И то ћу показати двома сличним табелама. У табели 4. показаћу погрешке које не нарушавају поменути основни принцип стандардне српскохрватске акцентуације. У табели 5. навешћу примере силазних акцената у средини речи. Ни ови примери нису карактеристични за све коментаторе, али их ипак има и таквих који су код понеког коментатора прилично чести. Не би требало да долази до таквих грешака јер је и овде у питању исти снажни културни утицај па зато и треба ширити културу говорне речи.

изговорено	правилно
пѣриод	период
владавинѣ	владавинѣ
чѣга	чѣга
ѣкономске	екѣномскѣ
йстоимени	истѣименї
пѣсковитим	песковитїм
пријатељске	пријатељскѣ
старинским	старинскїм
ймамо	имáмо = имáмо
оспорáвају	оспора́вајӯ
размно́жавају	размножа́вајӯ
скла́њајући се	склања́јући се
дописују	допису́ ӯ
развијену	развијену или развијенӯ

Табела 4.

изговорено	правилно
Индонѣзија	Индонѣзија
Југослѣвија	Југослѣвија
Македонија	Македонија
институцијама	институцијама
амбасадор	амбасадор
стипендитор	стипендитор
финансира	финансира
обезбѣде	обезбѣде
наплаћено	наплаћено
урѣђеном	урѣђеном
утврђених	утврђених
математичар	математичар
пацијената	пацијената
ванредној	ванредној = ванредној
последњу	последњу
седамдесет	седамдесет
овако	овако
одувек	одувек
очигледно	очигледно = очигледно
својевремено	својевремено = својевремено
еманциповале	еманциповале
моторизоване	моторизоване
организује	организује
организовала	организовала

Табела 5.

Хоћу на крају још једном да истакнем да намерно нисам говорио о позитивним појавама у изговору београдских спикера и коментатора. Показао сам појаве које се не могу сматрати позитивним зато да бих предложио још систематичнији рад око неговања правилног књижевног изговора на радију и телевизији. Разуме се да је тај изговор у далеко већем броју случајева добар па је баш зато и потребно уклонити сенке које још постоје.

Др Берислав М. Николић